

ОСОБИСТІСТЬ ПЕДАГОГА У ФОРМУВАННІ ГРОМАДЯНСЬКОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ МОЛОДІ

У статті подано історичну ретроспективу ролі педагога у формуванні громадянського самовизначення молоді.

В умовах демократизації соціально-економічних процесів і духовного життя суспільства зростають вимоги до педагогічної та психологічної наук у справі виховання громадянина України, творчої особистості, здатної знайти своє місце на складних перехрестях життя, самовизначитися і реалізувати себе. Визначна роль у розв'язанні цих проблем належить педагогові. Не викликає сумніву, що від висоти рівня громадянського розвитку самого вчителя значною мірою залежить прогресивний поступ і щасливе майбутнє нації.

Метою пропонованої статті є аналіз поглядів вітчизняних педагогів на сутність і особливості підготовки вчителя-вихователя до формування у дітей і молоді громадянського самовизначення.

Формування громадянського самовизначення молоді було незаперечною істиною і вимогою ще за часів античності. Наприклад, давньогрецький філософ Платон наголошував, що індивід і держава – це одне ціле. Педагог несе персональну відповідальність перед законом, державою, народом за виховання громадянських якостей молоді [1: 281].

Учень Платона – Аристотель – відстоював думку, згідно з якою громадянське виховання молоді – це головний засіб збереження державного устрою. Тому його забезпечення є справою не лише вчителів, батьків, а передусім держави. "А оскільки держава в її цілісності має на увазі одну кінцеву мету, то зрозуміло, що для всіх потрібне тотожне виховання, і турбота про це виховання повинна бути загальною... Всі громадяни належать державі, тому що кожен із них є часткою держави. І турбота про кожну частку, звісно, повинна мати на увазі піклування про все ціле" [2: 628].

У такому ж аспекті проблему формування громадянського самовизначення молоді розглядали й інші прогресивні педагоги Західної Європи: М. Монтень, Я.А. Коменський, Й. Песталоцці, А. Дістервег, Г. Кершенштайнер та ін. Усі вони відстоювали думку, згідно з якою справжній педагог – це не просто державний службовець, це окраса нації, її надія й опора. Він здатний виявити гідність, громадянську культуру, внутрішню свободу за умов постійного й неформального піклування з боку батьків, держави, суспільства. Зокрема, А. Дістервег наголошував: "Хто бажає, щоб народ його був щасливий і виховувався з успіхом, той повинен визнати першою і неминучою умовою для досягнення цієї мети виховання й освіти вчителів, а також таке їх становище, яке б відповідало їх важливому обов'язку... Бажаєте ви потурбуватися про своїх дітей, потурбуйтеся про процвітання тих, кому довірено їх виховання" [3: 48].

Провідною ідеєю німецького педагога Г. Кершенштайнера, відомого автора громадянського виховання, є формування державної свідомості особистості. У передмові до свого твору про державно-громадянське виховання він пише про власні враження від перебування в Україні перед початком першої світової війни і висловлює думку, що під час воєнного лихоліття спільна небезпека об'єднує громадян, але в мирні роки інтереси одиниць беруть верх, панує байдужість до державних справ не лише пересічних індивідів, але й можновладців, хоча вони про це ніколи публічно не говорять. Цей природний, егоїстичний нахил людини можна ефективно лікувати лише одним способом – планово і послідовно виховувати всіх у напрямі державної думки, тобто усвідомлення того, що добро одиниці найкраще збережене в державі добре упорядкованій, збудованій на моральних підвалинах, і кожний має обов'язок так підтримувати державу, в якій він живе, як це лише у цьому випадку можливо [4: 202].

Вітчизняні теоретики й практики Г.Г. Ващенко, А.С. Макаренко, М.І. Пирогов, С.Ф. Русова, В.О. Сухомлинський, К.Д. Ушинський також розглядають принцип громадянськості як один із провідних. Наприклад, Г.Г. Ващенко, висвітлюючи генезу і розвиток українського виховного ідеалу, наголошував на його послідовній традиційності. Оскільки головним джерелом традиційного виховного ідеалу українця є релігійність і патріотизм, то на педагога покладається безпосередня відповідальність щодо формування цього ідеалу в молоді. Перша абсолютна цінність для молоді, говорить Г.Г. Ващенко, є Бог, друга – Батьківщина. Молодь мусить чітко уявити собі, в чому полягає благо Батьківщини:

- у державній незалежності, можливості для українського народу вільно творити своє політичне, соціальне, господарське і релігійне життя;
- в об'єднанні всіх українців незалежно від їх територіального походження, церковної приналежності, соціального стану та ін. в одну спільноту, проїняту єдиними творчими прагненнями і високим патріотизмом;
- у справедливому державному устрої, який би підтримував лад у суспільстві, і в той же час забезпечував особисті права і волю кожного громадянина і сприяв розвитку та прояву його здібностей, спрямованих у бік громадянського добра;
- у справедливому соціальному устрої, при якому зникла б і була б неможливою боротьба між окремими групами суспільства;
- у високому рівні народного господарства та його справедливій організації, яка забезпечувала б матеріальний добробут усіх громадян, була б позбавлена елементарної експлуатації;

- у розквіті духовної культури українського народу (науки, мистецтва, освіти), піднесенні її на такий рівень, щоб Україна стала передовою країною у світі;
- у високому релігійно-моральному рівні українського народу, реалізації в життя вчення Христа;
- у високому рівні здоров'я українського народу, зведенні до мінімуму в ньому хвороб і виродження... [5: 174-175].

"Праця педагога, – як відзначав В. Сухомлинський, – це насамперед напружена праця серця, і лише тому, що це праця серця, це й творчість розуму... Немає в світі важчої, виснажливішої для серця праці, ніж праця педагога... Педагог має володіти талантом любові до людини, праці, постійно зберігати бадьорість духу, ясність розуму, свіжість вражень, сприятливість почуттів" [6: 341-342].

Пом'ятаючи слова Аристотеля про те, що при кожному виді державного устрою сутність громадянина міняється, ми відзначаємо те, що нині зримо відбуваються зміни в українській державі. Духовність громадян країни наповнюється багатством національної самобутності народу. Зокрема, до свідомості людей повніше доходить смисл українського фольклору, народної пісні, суть національних ремесел, видів занять людей минушини, частіше відчувається історична правдивість людського буття. Українське суспільство стає духовно збагаченим, освіченим і діяльно здатним до творення нового [7: 186-187].

Стратегічною метою соціального розвитку нашої країни є формування громадянського суспільства та побудова правової держави. Досвід, нагромаджений українською державою за останні роки змін та реформ, свідчить про те, що для стабільного розвитку демократії та громадянського суспільства є недостатнім лише прийняття демократичних законів, проголошення демократичних виборів та громадянських свобод. Перед педагогом поставлено завдання формування громадянина, особистості, в якій органічно поєднуються високі моральні чесноти, громадянська зрілість, патріотизм, професійна компетентність, самоактивність, творчі начала, потреба у самовдосконаленні, почуття обов'язку й відповідальності перед суспільством, Батьківщиною [8: 8]. Необхідно кожному дати необхідну кількість громадянознавчих знань та сформувати якості свідомого й активного громадянина Української держави. Ефективно може це здійснити лише педагог – громадянин, котрий володіє арсеналом механізмів педагогічної майстерності.

Вимоги суспільства до педагога закріплені в Основному Законі – Конституції України, законах "Про Освіту", "Про професійно-технічну освіту", "Про вищу освіту", Національній доктрині розвитку освіти, Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності, Концепції громадянської освіти в школах України та ін.

Особливості формування громадянського самовизначення досліджують українські вчені-педагоги: О. Сухомлинська, П. Ігнатенко, Н. Косарева, Л. Крицька, М. Козій, В. Іова, В. Киричок, М. Левківський, Т. Люрина, Л. Масол, А. Сиротенко, В. Радул, К. Чорна, В. Оржехівський, І. Тараненко, І. Жадан, С. Рябов та ін.

Джерелом, рушійною силою громадянського самовизначення виступають ціннісні орієнтації індивіда, що ієрархізуються за рівнями включення його в суспільні відносини: на інтраіндивідуальному (істина, любов і доцільність), на інтеріндивідуальному (добро, справедливість) та метаіндивідуальному (оптимізм, творчість, гуманізм) рівнях.

У результаті комплексного процесу формування громадянського самовизначення у свідомості, почуттях і діяльності молоді повинні утвердитися такі суспільні якості, як прагнення до соціальної гармонії і справедливості, дотримання прав людини, законслухняність, повага до державних символів, культури соціальних та політичних відносин, визнання позиції інших людей та повага до них, забезпечення демократичного поступу, бережливе ставлення до природи, розвиток міжнародного взаєморозуміння, повага до культурної спадщини людства, створення умов для стабільного демократичного розвитку, почуття відповідальності за сучасне і майбутнє своєї держави та світу.

Педагог своєю діяльністю покликаний гуманізувати внутрішній світ молоді, утверджувати ідеали добра, справедливості, честі, милосердя, любові. Саме на цих засадах міжособистісні, групові й соціальні відносини набувають статусу моральних, отже, вони протистоять конфронтації, відчуженості суб'єктів, водночас, сприяють процесу інтеграції, єдності і толерантності у взаєминах. Бути громадянином – значить любити святині свого народу, його надбання, його культуру, мову, злитися з долею народу, творити її, бути вірним їй, як були вірні наші предки: і в години піднесення, і в години падіння, і в години небезпеки, і в години злагоди і миру. Прикладом для кожного українця у цьому мають бути такі видатні постаті, як Святослав Хоробрий, Володимир Великий, Володимир Мономах, Богдан Хмельницький, Іван Мазепа, а також ті численні невідомі герої, яких упродовж віків виставляло з-поміж себе українське козацтво, селянство і міщанство, які все своє життя присвятили боротьбі за щастя й добробут України [9: 78-82].

Висока громадянськість віддзеркалюється в мові, піснях, легендах, думках, казках, поезії народу, які слід творчо використовувати у навчально-виховному процесі. Організуючи виховну роботу із громадянського виховання, потрібно враховувати, що в Україні історично склався широкий спектр регіально-політичних і регіонально-культурних відмінностей, існує релігійна неоднорідність і неоднозначне ставлення населення до багатьох подій минулого та сучасності, а також є багато інших особливостей. На нашу думку, саме патріотизм, громадянськість повинні нас об'єднати, зберегти те, що протягом століть було нашою метою – незалежну державу.

Отже, формування громадянського самовизначення сприяє не лише відродженню моральних цінностей минулого, а й допомагає міцно стати на основи, адекватні моральній природі, духу нашого народу, які виведуть незалежну Україну до світових висот цивілізації й культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Платон. Законы // Платон. Сочинения: В 3 т. – Т. 3. – Ч. 2.: Пер. с. древнегреч. / Под общей ред. А.Ф. Loseva и В.Ф. Асмуса; Вступит. статья А.Ф. Loseva. – М.: Мысль, 1968 – 1973. – 281 с.
2. Аристотель. Политика // Собрание сочинений: В 4 т. – Т. 4. // Пер. с древнегреч. / Общ. ред. А.И. Доватура. – М.: Мысль, 1983. – 644 с.
3. Дистервег А. Руководство к образованию немецких учителей // Дистервег А. Избранные педагогические сочинения / Сост. В.А. Ротенберг; Общ. ред. Е.Н. Медынской. – М.: Госучпедгиз, 1956. – 211 с.
4. Васькович Г. Дослідження можливостей впливу Георга Кершенштайнера на українську педагогічну думку // Васькович Г. Шкільництво в Україні (1905 – 1920 рр.) / З супровідним словом д-ра пед.наук, професора А.М. Олексюка. – К.: Вид-во "Мандрівець", 1996. – С. 124-204.
5. Ващенко Г. Виховний ідеал. – Полтава: "Полтавський вісник", 1994. – 191 с.
6. Сухомлинський В.О. Вибрані тв. У 5 т., Т. 2, – К.: Рад. шк., 1976-1977. С. 341 – 342
7. Козій М.К. Громадянськість – проблема педагогічна, актуальна та соціально-цінна: Навчально-методичний посібник, – К.: Видавництво НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2004. – 276 с.
8. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності (проект) / Інформаційний збірник Міністерства освіти України, № 22, 2000. – С. 7 – 21.
9. Васянович Г.П. Педагогічна етика: Навчально-методичний посібник. – Львів: "Норма", 2005. – 344 с.

Матеріал надійшов до редакції 12.12.2005 р.

Сахневич И.Д. Личность педагога в формировании гражданского самоопределения молодёжи.

В статье дана историческая ретроспектива роли педагога в формировании гражданского самоопределения молодёжи.

Sakhnevych I.D. Teacher's Personality in the Formation of Civil Self-Determination of Youth.

The item gives the historical analysis of the role of a teacher in the formation of civil self-determination of youth.